

bilimname XXXV, 2018/1, 97-126
Geliş Tarihi: 20.01.2018, Kabul Tarihi: 11.03.2018, Yayın Tarihi: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.381886>

TEFSİR İLMİNİN BİR ALT DİSİPLİNİ OLARAK “MAKÂSIDU’S-SÜVER”

Şahin GÜVEN^a

Öz

Sûrelerin temel hedef ve gayelerinin kendisiyle bilindiği ilmin adı *makâsıdu’s-süver*dir. *Makâsıdu’s-süver*, kimi âlimlere göre tanımı, konusu, gayesi ve faydası olan müstakil bir ilim dalıdır ve tefsir ilminin bir alt disiplinini oluşturmaktadır. Biz bu makalede, sınırları vahyin kontrolünde çizilen sûrelerin maksat ve gayelerini belirlemeyi hedefleyen *makâsıdu’s-süver* konusunu değerlendireceğiz. Tefsir geleneğinde *makâsıdu’s-süver*i dikkate alan âlimlerimiz vardır. Özellikle İbrahim b. Ömer el-Bikâî, her bir sûreyi müstakil çalışma konusu yaparak Tefsir ilmi alanında “sûrelerin maksat ve hedefleri ilmi” olarak tanımladığı yeni bir ilim dalı oluşturmaya çalışmıştır. Ne var ki sonraki âlimler bu girişimi geliştirmemiştir. Bir bütün olarak sûrelerin genel anlam ve maksatlarına yönelik çalışmalar, geçtiğimiz yüzyılda tekrar gündeme gelebilmiştir. Nitekim son dönemlerde bazı ilim adamlarının Kur’ân üzerine yaptıkları çalışmalarda, “her sûreye bir bütün olarak bakma” eğilimini benimsedikleri görülmektedir. Bunlardan Muhammed Abduh ve talebesi Reşid Rıza, Hamîdüddîn Ferâhî ve talebesi Emin Ahsen Islâhî, Seyyid Kutup, Abdullah Draz ve Tahir b. Âşûr gibi müfessir ve Kur’ân araştırmacılarının çalışmaları önem arz etmektedir. Çünkü bunlar sûrelerin hedef ve gayeleri üzerinde önemle durmuşlar; her sûrenin girişinde o sûrenin hedef ve maksadına dair önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. İşte bu çalışmalar, tefsir alanına yeni bir ivme kazandırmıştır. Kimi araştırmacıları bu tür çalışmalara yönelten sebeplerin başında, maksat ve hedef birliğinin bütün Kur’ân sûrelerinde görülmesi gelmektedir. Üzerinde hassasiyetle durulan husus, sûre içindeki âyet dizilişlerinin bir mantığının, bir iç tutarlılığının olduğu yönündedir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Makâsıd, Sûre/Süver, Makâsıdu’s-Süver, Ömer el-Bikâî, Mihver.

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sahinguven@erciyes.edu.tr

Giriş

Sûrelerin nüzul süreci ve şekli birbirinden farklılık arz etmektedir. Kimi sûreler bir bütün olarak tek seferde nazil olurken, kimileri de uzun yılları kapsayan bir zaman dilimine yayılmıştır. Diğer taraftan sûrelerin nüzûl süreci, her zaman nazil olmaya başlayan herhangi bir sûrenin âyetlerinin tamamlanmasından sonra yeni bir sûrenin inişinin başlaması şeklinde de cereyan etmeyebiliyordu. Aksine, bir sûrenin belirli âyetleri nazil olduktan sonra, başka sûre(ler)den âyetler/pasajlar nazil olabilmekteydi. Dolayısıyla nazil olan âyet gruplarının hangi sûrenin hangi âyetinin öncesine ya da sonrasına yerleştirileceği de yine bizzat Hz. Peygamber tarafından açıklanmaktaydı.

Adına sûre dediğimiz ve farklı sayıdaki âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucu oluşan Kur'ân bölümlerinin sınırları, vahyin kontrolünde Resûlî Ekrem (a.s.) tarafından belirlenmiştir. Yaklaşık yirmi üç yıllık bir zaman diliminde peyderpey ve pasajlar halinde nazil olan Kur'ân-ı Kerîm, uzunluk ve kısalık bakımından farklı sûrelere ayrılmıştır ve bunların sayısı da 114'tür. Söz konusu sûrelerin her birisinin kendine özgü temel hedef ve gayeleri vardır. Sûrelerin bu temel hedef ve gayelerinin kendisiyle bilindiği ilmin adı *makâsıdu's-süver*dir. Makâsıdu's-süver, kimi âlimlere göre tanımı, konusu, gayesi ve faydası olan müstakil bir ilim dalıdır ve tefsir ilminin bir alt disiplini oluşturmaktadır.

Makalede sûrelerin maksat ve gayelerini belirlemeyi hedefleyen *makâsıdu's-süver* konusunu ele alıp değerlendireceğiz. Ancak öncelikle *makâsıdu's-süver* ifadesini oluşturan “makâsıd” ve “sûre” kelimelerinin anlam alanını tespit edeceğiz. Akabinde ise bir isim tamlaması olan “makâsıdu's-süver” ifadesinin tanımını vererek çalışmamıza başlamak istiyoruz. Daha sonra da *makâsıdu's-süver* alanında yapılan çalışmalar hakkında değerlendirmeler yapacağız. Özellikle de *makâsıdu's-süver* ilminin sınırlarını çizerek tanımlayan, bu ilmin konusu, gayesi ve faydası hakkında bilgiler veren Burhâneddîn Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480) ve onun bu alandaki eşsiz eseri *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdu's-Süver* hakkında ayrıntılı bilgiler verip değerlendirmeler yapacağız. Son olarak da modern dönem müfessir ve Kur'ân araştırmacılarının çalışmalarından hareketle sûrelerin temel hedef ve maksatları hakkında ilgili âlimlerimizin değerlendirmelerine yer vereceğiz. Görüş ve değerlendirmelerine yer vereceğimiz müfessir ve Kur'ân araştırmacıları şunlardır: Muhammed Abduh (1849-1905) ve talebesi Reşid Rıza (ö. 1935), Hamîdüddîn Ferâhî (1863/1930) ve talebesi Emin Ahsen Islâhî (1904-1997), Seyyid Kutup (1906-1966), Abdullah Draz (1894-

1958) ve Tahir b. Âşûr (ö. 1973).

A. Kavramsal Çerçeve

1. Makâsıd’ın Lügat ve Istılah Anlamı

Makâsıd kelimesinin kökeni *kasd*’dır. *Maksad, kâsıd, maksıd, makâsıd, iktisâd vb.* formları bu kökenden türe(til)miştir. Makâsıd, sözlükte ‘bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek anlamındaki *kasd* kökünden türeyen ve niyet, amaç, gaye, hedef gibi manalarda kullanılan *maksıd* kelimesinin çoğuludur. Bu kelime Arapların kullanımında, ister itidale/adalete isterse haddi aşmaya/zulme doğru olsun *azmetmek, yönelmek, ilerlemek, harekete geçmek* gibi hem pozitif hem de negatif yönü olan anlamlara sahiptir.¹ Gerçi bazı kullanımlarında bu kelimenin zulme ve haddi aşmaya doğru değil de *sadece doğru yola yönelmek/istikamet* anlamının tahsis edilmiş olsa da bu durum, kelimenin her iki yöne de eşit olarak delâlet ettiği gerçeğini değiştirmez.²

Dilcilerin açıklamalarından yola çıkarak şu tespitleri yapmamız mümkündür: *Kasade* kelimesinin temel anlamı, mutlak olarak herhangi bir yöne yönelmek ve azmetmektir. Daha sonra kelimenin kullanıldığı bağlama göre oluşan dört anlamından bahsedilmektedir. Bunlar, *istikâmet, itidal, öne geçmek/başı çekmek ve kırılmaktır*.³ Ancak kelimenin şu iki anlamı daha fazla yaygınlık kazanmış ve Kur’ân-ı Kerim’de de genelde bu iki anlamda kullanılmıştır; *istikâmet* ve *itidal*. Kelimenin bu iki anlamına Kur’ân âyetlerindeki kullanımlarını da göz önünde bulundurarak biraz daha yakından bakmak istiyoruz:

1. *İstikamet*: Nahl sûresinde geçen *وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ* ifadesi, “doğru yolu göstermek Allah’a aittir”⁴ anlamına gelmektedir. Çünkü Arapçada *tarîkun kâsıdun* ifadesi ‘yürümesi kolay dosdoğru yol’ anlamında; yine *seferun kâsıdun* ifadesi de ‘kendisinde dosdoğru yol yürünecek yakın ve kolay bir yolculuk’ anlamında kullanılmaktadır. Tevbe sûresinde geçen *لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبْغُوكَ* ifadesi de “[Ey Peygamber!] kısa yoldan sahip olunabilecek bir ganimet ve/veya yakın ve kısa zamanda yürünerek sona erecek bir sefer söz

¹ Bkz. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu’l-Lüga se Sahîhu’l-Arabiyye*, (Thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr), Kahire 1990, I/524; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, Kahire 1979, V/3643; Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, (Thk: Safvan Adnan Dâvûdî), Beyrut 2009, s. 672.

² Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V/3643.

³ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihâh*, I/524. Ayrıca Bkz. Hâmidî, Abdulkерim, *Medhal ilâ Makâsıdı’l-Kur’ân*, Riyad 2007, s. 18-19.

⁴ Nahl, 16/9.

konusu olsaydı, (münafıklar ve cihada katılmamak için bahane uyduranlar) mutlaka senin peşinden gelirlerdi”⁵ anlamına gelmektedir.⁶

2. *İtidal*: İki aşırı uca (ifrat ve tefrite) kaçmadan orta (*vasat*) yolu takip etmektir. Meselâ ‘geçimde iktisat’ sahibi olmak demek, israf ve cimriliğe kaçmadan mutedil bir hayat yaşamak demektir. Arapçadaki *el-Kasdu fi'l-hukm* ifadesi, hüküm ve karar vermede adaletli olmayı; *el-kasdu fi'l-meşyi* ifadesi de ne çok hızlı ne de çok yavaş; mutedil bir yürüyüş biçimini anlatmaktadır. Nitekim *وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ* ifadesi,⁷ Lokman’ın (a.s.) oğluna öğüt verirken tevazuun bir göstergesi olarak itidalli bir yürüyüş biçimini öğütlemeaktadır.

Kasade kelimesi çeşitli türevleriyle Kur’ân-ı Kerim’de altı ayrı yerde geçmektedir.⁸ Yukarıda örnek verdiğimiz âyetlerin dışında, hem Lokman hem de Fâtır sûrelerinin 32. âyetlerinde kelimenin *ifteale* kalıbından *ism-i fail* formu olan “muktesid” ifadesi kullanılmıştır. Her iki âyette de haddi aşmayan, zulme meyletmeyen ve verdiği sözü yerine getirerek orta (*mutedil*) bir yol takip eden kişi kastedilmektedir.⁹ Yine Mâide sûresinin 66. Âyetinde geçen “*mukteside*” ifadesi ise “onların (yani Yahudilerin) arasında da itidalli kimselerin olduğunu”¹⁰ ifade etmektedir.

Kelimenin sözlük ve Kur’ân’daki anlamlarını da göz önünde bulundurduğumuzda *maksıd*, genel olarak *amaç*, *gaye* ve *hedef* demektir. Buna göre *maksıd* (*makâsıd*)’ın istilâh anlamı, *şâri’* ve *mükelleflerin söz ve fiillerinde (bütün tasarruflarında) gerçekleştirilmek istenen hedef ve gayedir*.¹¹ Bir başka tanıma göre “makâsıd, kulların dünya ve âhiret saadetlerini gerçekleştirmek için şârinin gözettiği özel ve genel hikmet ve anlamlardır.”¹²

⁵ Tevbe, 9/42.

⁶ Tahir b. Âşûr, Muhammed, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, VI/255.

⁷ Lokmân, 31/19.

⁸ Bkz. Muhammed Fuad Abdulbâkî, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ts. Kahire, s. 693.

⁹ Bkz. Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmı'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, XIV/54 ve XIV/221.

¹⁰ “(Yahudiler) Tevrat’a, İncil’e ve Rableri tarafından kendilerine indirilen Kur’ân’ın hükümlerine uysalardı şüphesiz hem üstlerinden hem de ayaklarının altından (yani yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek) yerlerdi (refah içinde yaşarlardı). Gerçi onların arasında *itidalli, ölçülü kimseler* de vardır. Fakat pek çoğu son derece kötü işler yapmaktadır.” (Mâide, 5/66.)

¹¹ Bkz. Hâmidî, *el-Medhal ilâ Makâsıdı'l-Kur'ân*, 20-21. (Farklı tanımlar için Bkz. er-Râbih, Emine, *Makâsıdu's-Süveri'l-Kur'âniyye -Dirâse Nazariyye Tatbikiyye-*, Doktora Tezi, Câmiatü Vehrân, Cezayir 2013, s. 75-77.)

¹² Mesfer b. Ali el-Kâhtânî, *el-Va'yü'l Makâsıdî: Kırâa Muâsıra li'l-Ameli bi'Makâsıdış-Şerîa fi Menâhi'l-Hayât*, Beyrut 2008, s. 19. (Farklı tanımlar için Bkz. er-Râbih, Emine,

Kadim âlimlerin eserlerinde makâsıd’ın efradını câmi’ ağıyarını mani bir ıstılahî tanımının olmadığı görülmektedir. Makâsıdu’s-Şerîa alanında ilk müstakil çalışmayı Ebû İshak eş-Şâtıbî yapmasına rağmen onun *el-Muvâfakât fî Usûli’s-Şerîa* isimli eserinde de makâsıd’ın açık bir ıstılahî tanımına rastlanmamaktadır. Belki de henüz doğma ve gelişme sürecinde olan bütün ilim dallarının ıstılahî tanımlarının daha sonraki dönemlerde yapıldığı gibi makâsıd ilminin tanımı da daha sonrakiler tarafından yapılmıştır.¹³

Ulaşılmaya hedeflenen yer anlamındaki *maksıd* kelimesinin çoğulu olan *makâsıd*, İslâm ilim geleneğinde genellikle ‘naslara dayalı amelî hükümler’ manasına gelen *şerîa* kelimesiyle birlikte kullanılarak “makâsıdu’s-şerîa” terkiibini oluşturmuşlardır.¹⁴ Buna göre *makâsıdu’s-şerîa*, “naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri” anlamına gelmektedir.¹⁵

Bu kavramın daha çok İslâm hukukçularınca ele alınması ikinci mânanın öne çıkmasına sebep olmuş, hatta zamanla fikhî hükümlerin gayelerini, yani gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse ictehad yoluyla ulaşılmış dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amacı ya da bunların arkasında yatan gayeyi ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Fıkıh literatürünü oluşturan değişik eser türlerinde ve özellikle usul eserlerinde “*makâsıdu’s-şerîa*, *makâsıdu’s-şâri’*, *makâsıdu’t-teşrî’*, *el-makâsıdu’s-şer’iyye*” gibi tamlamalarla ifade edilen makâsıd düşüncesinin çağdaş bazı çalışmalarda “*ehdâfü’s-şerîa*, *rûhu’s-şerîa*” gibi tabirlerle de ele alındığı görülmektedir.¹⁶

Son dönemlerde makâsıd üzerine çalışmalarıyla tanınan Ahmed er-Raysûnî’ye göre *Makâsıdu’s-Şerîa*’dan maksat, *Makâsıdu’l-Kur’ân ve’s-Sünnet*’tir.¹⁷ Ancak Ahmed er-Raysûnî’nin bu görüşüne iki şekilde itiraz etmek mümkündür:

Makâsıdu’s-Süveri’l-Kur’âniyye –Dirâse Nazariyye Tatbikiyye-, Doktora Tezi, Câmiatü Vehrân, Cezayir 2013, s. 75-77.)

¹³ Bkz. Abdu’l-Hafız Katâş, *el-Usûlü’l-Kübrâ li’ Nazariyyeti’l-Makâsıd*, Beyrut 2006, s. 9-16; Yusuf b. Abdullah Hamîtû, *Tekvînü Meleketi’l-Makâsıd*, Beyrut 2013, s. 21; Râbih, *Makâsıdu’s-Süveri’l-Kur’âniyye*, s. 73-74.

¹⁴ ‘Makâsıdu’s-Şerîa’, İslâm hukukunda gaye probleminin ele alınıp işlendiği Usul-i Fıkıh ilminin bir alt disiplini olarak kabul edilebilir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ali Pekcan, “Makâsıd Literatürüne Dair”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2008, Sayı: 11, s. 417.

¹⁵ Ertuğrul Boynukalın, “Makâsıdu’s-Şerîa”, *DİA*, İstanbul 2003, XXVII/423. Benzer tanımlar için Bkz. Ahmet er-Raysûnî, *Nazariyyetü’l-Makâsıd inde İmâmî’s-Şâtıbî*, Kahire 1995, s.7.

¹⁶ Bkz. Boynukalın, “Makâsıdu’s-Şerîa”, XXVII/423.

¹⁷ Bkz. Ahmet er-Raysûnî, *Makâsıdu’l-Makâsıd –el-Ğâyâtü’l-İlmiyye ve’l-Ameliyye li Makâsıdi’s-Şerîa-*, Beyrut 2014, s. 15.

1. Bir açıdan bakıldığında *makâsıdu'l-Kur'ân* ifadesi, *makâsıdu's-Şerîa* ifadesinden daha şümullüdür. Çünkü *makâsıdu's-şerîa* ifadesi daha çok dinin şeriat (*hukuk/fıkıh*) alanıyla ilgilidir. Oysa Kur'ân'ın konuları bununla sınırlı değildir. Diğer bir bakış açısından ise *makâsıdu's-şerîa* ifadesi *makâsıdu'l-Kur'ân* ifadesinden daha kapsamlıdır. Çünkü şer'î deliller sadece Kur'ân'la sınırlı değildir, meselâ Sünnet'te şer'î delillerden birisidir. Bu durumda, aralarında “umum-husus min vech” ilişkisi bulunduğu söylenebilir.¹⁸

2. Kur'ân'ın genel maksatlarının bazıları şeriatın genel maksatları ile örtüşmüş olsa bile, âyet ve sûrelerin indiği ortam, sebep, şahıs ve bağlam bakımından hem özel hem de genel hedefleri vardır. Kur'ân'ın genel maksatları ayrı, âyet ve sûrelerin indiği sıradaki özel maksatları ayrıdır. Tefsir ilmi de daha çok bu özel maksatlarla uğraşır.

Neticede Cüveynî (ö. 478/1085), Gazâlî (ö. 50./1111), İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) gibi âlimler eserlerinde makâsıd'a dikkat çekmiş, nihâyetinde İmam Şâtıbî tarafından kelimenin anlamı ve delaleti tam olarak izah edilmiştir. Nitekim makâsıd teorisinin yıldız ismi Ebû İshak eş-Şâtıbî¹⁹ (ö. 790/1388) şöyle demektedir:

“Gizli sırlardan bir kısmı zaman zaman açığa çıkmakta ve Yüce Allah dilediğine bildirmekte ve hidâyet etmektedir. Ben de öteden beri Kitap ve Sünnet'ten gözetilen maksatları beyân (بيان مقاصد القرآن والسنة) amacıyla içime doğan bu sırlardan nâdir ve değerli olanları bazen tafsilatıyla bazen de özet olarak kaydediyor, kaynaklarda bulunan şahitlerini açık ve net bir şekilde topluyordum. Bunları yaparken cüz'î delillerle yetinmiyor, küllî istikrâlara dayanıyordum; onların nakle dayalı esaslarını güç ve kabiliyetim nisbetinde bir takım aklî önerme ve izahlarla beyan ediyordum.”²⁰

Bununla birlikte kelimenin ıstılah anlamı son yüzyıla kadar gizli-kapaklı ve muğlâk kalmış;²¹ nihâyet Tâhir b. Âşûr vb. âlimler eliyle vuzuha kavuşturulmuştur.²²

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Râbih, *Makâsıdu's-Süveri'l-Kur'âniyye*, s. 90.

¹⁹ Ahmet er-Rasyûnî, “Makâsıd ve İctihat: Şâtıbî Merkezli Bir Bakış”, (Çev. Ahmet Yaman), *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt: 39, Sayı 3, Ankara 2003, s. 65. Burada şu hususa dikkat çekmekte fayda vardır: Şâtıbî'nin bahsettiği makâsıd, bizim burada söz konusu ettiğimiz *makâsıdu'l-Kur'ân* ve *makâsıdu's-suverden* çok geniştir.

²⁰ Ebû İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât: İslâmî İlimler Metodolojisi*, Çev. Mehmed Erdoğan, İstanbul 1990, C:I, s.17. (Krs: Ebû İshak eş-Şâtıbî, *el Muvâfakât*, (Thk: Abdullah Drâz), Beyrut Ts. C: I, s. 23.

²¹ Hamîtû, *Tekvînü Meleketi'l-Makâsıd*, s. 21.

²² Bkz. Abdulkerim Hâmidî, *el-Medhal ilâ Makâsıdu'l-Kur'ân*, Riyad 2007, s. 17 ve 24.

2. Sûre’nin Lügat ve İstilah Anlamı

Sûre (ç. *süver*) kelimesi Arapçada *atlamak, sıçramak, saldırmak, duvara tırmanmak* vb. anlamlara gelen *sevr* kökünden türemiş olup, *yüksek mertebe, şan, şeref, konum, evin her bir bölümü veya katları gibi...* anlamlara gelmektedir.²³ Buna göre sûre’nin ıstılâhî tanımı şu şekilde yapılabilir: Âyetlerin bir araya getirilmesi sonucu oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûlü Ekrem (a.s.) tarafından belirlenen her bir bölüme sûre denmektedir.²⁴

Görüldüğü üzere kelimenin lügat anlamı ile istilah anlamı arasında sıkı bir ilişki ve irtibat vardır. Dolayısıyla sûre kelimesinin buradaki kullanımı ıstılâhî anlamına çok yakındır. Kur’ân’ın belli bölümlerine sûre denilmesi, birbiriyle ahenkli olması veya her birinin Kur’ân binasının bir katını ve parçasını oluşturması sebebiyledir. Zira sûreler kendi içinde bütünlüğü olup Kur’ân binasını meydana getiren bölümlerdir.²⁵

Ulûmu’l-Kur’ân ve Tefsir kaynaklarının aktardığına göre Hz. Peygamber, kendisine gelen vahiyleri yazdırırken, aynı zamanda yerlerini de İlâhi vahye dayalı olarak bildiriyor; hangi âyet(ler)in nereye yazılacağını bizzat O (a.s.) söylüyordu.²⁶ Ayrıca namazlarında okurken ve sahabeye öğretirken de buna dikkat ediyordu. Bu sebeple kimi sahabeye ait ilk Mushaf nüshalarından başlamak üzere günümüze kadar gelen bütün Mushaflarda sûre içindeki âyetlerin yeri ile ilgili en ufak bir ihtilafın bile olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hem âyetlerin sûre içindeki tertibi, hem de bir sûrenin diğerinden ayrılarak sınırlarının çizilmesi, vahyin kontrolünde olmuştur.²⁷

²³ Bkz. Cevherî, *es-Sıhah*, I/690; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III/2148; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 433; Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire Ts., I/150.

²⁴ Bkz. Zerkeşî, Burhaneddîn, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire Ts., I/264. Âyetlerin sûre içindeki tertibi ile ilgili geniş bilgi için Bkz. M. Kemal Atik, “Âyet ve Sûrelerin Tevkîflîği Meselesi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, Kayseri 1989, s. 201- 210.

²⁵ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/263-264; Birişik, “Sûre”, *DİA*, XXXVII/538. Sûre kelimesi Kur’ân’da toplam on âyette geçmektedir. (Bkz. Abdalbâki, *el-Mu’cemü’l-Müfehres*, s. 470.) Râgıb el-İsfeyânî’ye göre kelimenin Nûr sûresinin ilk âyetindeki kullanımı ‘dini hükümlerden ve hikmetli sözlerden bir demet’ manasına gelmektedir. (Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 434.)

²⁶ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/258-259; Suyûtî, *el-İtkân*, I/172-175 ve 188; Câbirî, Muhammed Âbid, *Fehmü’l-Kur’âni’l-Hakîm –et-Tefsîru’l-Vadîh Hasebe Tertîbi’n-Nüzûl*, Beyrut 2010, II/393.

²⁷ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/256; Suyûtî, *el-İtkân*, I/172; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I/85-86 ve 92; Muhammed Hamidullah, *Kur’ân Tarihi*, (Çev: Mehmet Sait Mutlu), Ankara 1991, s. 58; Muhammed Ra’fet Saîd, *Târihu Nüzûli’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kahire 2001,

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'i nazım ve belağat yönünden inceleyen kimi âlimler, sûreler arası münasebeti araştırdıkları gibi²⁸, aynı şekilde bir sûrenin kendi âyetleri arasındaki irtibat, insicam ve münasebetini de tespitte çalışmışlardır.²⁹ Buna göre Kur'ân'ın tamamı nasıl ele alınıp anlama ve yorumlama faaliyetinin hareket noktası olabiliyorsa, aynı şekilde onun her bir sûresi de diğerlerinden ayrı müstakil olarak tefsir edilebilir.³⁰

Nitekim Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Kur'ân'ın letaifinin büyük bir kısmının onun bir sûre içindeki âyetlerinin tertip ve irtibatında olduğunu söylemektedir. Meselâ Kur'ân'ın en uzun sûresi olan Bakara sûresinin 285. âyetinin tefsirini yaparken Râzî şöyle demektedir:

“Her kim bu sûrenin nazmındaki letafeti ve âyetlerinin tertibindeki eşsizliği üzerinde derinlemesine düşünürse şunu kesinlikle bilir ve anlar: Kur'ân, lafızlarının fesahati manalarının üstünlüğü bakımından nasıl bir mucize ise aynı şekilde âyetlerinin tertibi ve birbiri peşi sıra dizilişi yönünden de aynı şekilde bir mucizedir. Belki de “Kur'ân üslubu bakımından mucizedir” diyenler, bunu kastetmişlerdir. Ancak, ne yazık ki müfessirlerin büyük bir çoğunluğunun sûrelerin nazmındaki bu letafet ve incelikleri

s. 60- 62; Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi*, (Çev: Ömer Türker-Fatih Serenli), İstanbul 2011, s. 108-111; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev: Muhammed Coşkun), İstanbul 2010, s. 362- 363; Abdülhamit Birişik, “Kur'ân” *DİA*, Ankara 2002, XXVI/387.

²⁸ Sûrelerin Mushaf içindeki tertibiyle ilgili âlimlerimizden üç farklı görüş gelmiştir. Birinci görüşe göre sûrelerin Mushaf içindeki tertibi, tıpkı âyetlerin tertibi gibi tevkiîdir; vahyin yönlendirmesiyle bizzat Allah Resûlü (a.s.) düzenlemiştir. İkinci görüşe göre bu tertip, sahabe'nin ichtihâdıyla olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber bunu ümmetine havale etmiştir. Bunun en açık delili, sahabe'nin önde gelenlerinden Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b ve Hz. Ali'nin şahsi Mushafları, sûrelerinin sıralanışı bakımından Hz. Osman'ın İmam Mushaf'ından kimi açılardan farklı oluşudur. Üçüncü görüşün sahipleri ise, bu iki görüşün arasını telif etmekte ve şöyle demektedir: Hz. Peygamber henüz hayatta iken, namazlarda kimi sûreleri peş peşe okuma gibi vesilelerle birçok sûrenin sıralanışını bizzat yapmıştır. Geri kalan kısmını da ümmetine havale etmiştir. (Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/257-260; Suyûtî, *el-İtkân*, I/176-179; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, I/43-45; Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I/86-89; Saîd, *Târîhu Nüzûli'l- Kur'ân*, s. 65-68.) Nitekim kimi müfessirler, Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşen sûrelerin Mushaf tertibindeki sıralanışını, o zaman diliminde sahabe'nin sahip olduğu, içinde yaşadığı hayat tarzını ve toplumsal yapıyı koruyup sürdüreceği biçimde tanzim edildiği gerekçesine dayandırmaktadırlar (Bkz. M. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak; Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Ankara 2006, I/16).

²⁹ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/35; Suyûtî, *el-İtkân*, III/322; Suyûtî, *Mu'tereku'l-Akrân*, I/54. Bu alanda müstakil eser yazan âlimlerimiz de olmuştur. Geniş bilgi için Bkz. İtîr, Nurettin, “Münasebet İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri”, (Çev. Eyüp Yaka), *İslâmî İlimler Dergisi*, İstanbul 2006, C. I, s. 235-237; Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebet*, Ankara, 2005, s. 39 vd.

³⁰ Bkz. Câbirî, *Kur'ân'a Giriş*, s. 363.

umursamadıklarını ve hiç dikkat çekmediklerini gördüm. Müfessirlerin bu umursamazlıkları tıpkı şu mısradan ifade edildiği gibidir:

Gözler yıldızı küçük görür,

Oysa küçük görmenin hatası yıldız değil, göze aittir.³¹

Bu sebeple Allah Teâlâ’dan, bizi bildiklerimizden faydalandırmasını, bize faydası olacak şeyleri de lütfu ve keremi ile öğretmesini isteriz.”³²

İşte böyle bir yapıya sahip olan sûrelerin kendi içerisinde bir iç bütünlüğe sahip olduğu ve farklı konulardan bahseden en uzun sûrelerin bile belirli bir insicamının bulunduğu, birçok müfessir ve araştırmacı tarafından ifade edilmektedir.³³ Çünkü isminin de delâlet ettiği üzere sûre, evin/binanın katları ve yüce merteye gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla Kur’ân’ın belli bölümlerine sûre denilmesi, sûrelerin birbiriyle ahenkli olması veya her birinin Kur’ân binasının bir katını ve parçasını oluşturması sebebiyledir. Diğer bir deyişle, sûreler kendi içinde bütünlüğü olup Kur’ân binasını meydana getiren bölümlerdir.³⁴ Nitekim *Muvâfakât* sahibi Şâtıbî, sûrelerin bir iç bütünlüğe sahip olduklarını, bu bakımdan sûrelerin, birden fazla konu içerse dahi, “vahiyle sınırlanmış bir nazım” olduklarını ifade eder.³⁵ Zerkeşî (ö. 794/1392) ise sûre kelimesinin “düzenlenmiş, tertip edilmiş” anlamına da gelebileceğini, dolayısıyla belirli bir sûre içindeki âyetlerin birbirleriyle uyumlu olarak sıralanmasının, sûre içerisindeki âyetler arası münasebetin varlığına dair güçlü bir kanıt olduğunu bildirmektedir.³⁶

³¹ [والنجم تستصغر الأبصار رؤيته والذنب للطرف لا للنجم في الصغر] Fahrettin er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Beyrut 1997, 7/138.

³² Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 7/138.

³³ Bkz. Seyyid Kutup, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, Kahire 1988, I/27-28; Adnan Muhammed Zarzûr, *Ulûmu’l-Kur’ân ve İcâzuhû*, Amman 2005, s. 432; Muntasır Mir, “Bir Bütün Olarak Sûre – Tefsirde Yirminci Yüzyıl Gelişmesi-”, (Çev: Mustafa Özel), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C: XIV, S: 1, Ankara 2001, s.73; Abdülhamit Birişik, “Kur’ân’da İç Bütünlük: Islâhî’nin Tefsir Yöntemi”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, İstanbul 2001/2, s. 59 vd.; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü’l-Kur’ânî’l-Hakîm*, Beyrut 2010, II/392-393; Sâmîr Abdurrahman Raşvânî, *Menhecü’t-Tefsîri’l-Mevzûi li’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Halep 2009, s. 251 vd.; Hasan Keskin, “Sûre İç Bütünlüğü Açısından Nûh Sûresi’nin İncelenmesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 8/2 Sivas 2009, s. 70-71; M. Zeki Duman, *Beş Sûrenin Tefsiri*, Ankara 2010, s. 15; Muhittin Akgül, *İdeal Toplum Açısından İsrâ Sûresi*, İzmir 2010, s. 9; Faruk Tuncer, *Sarsıcı Kıyamet Tasvirleriyle Hâkka Sûresi Tefsiri*, İzmir 2009, s. 22-23.

³⁴ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/263-264; Birişik, “Sûre”, *DİA*, XXXVII/538.

³⁵ Bkz. Ebû İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât-İslâmî İlimler Metodolojisi-*, (Çev: Mehmed Erdoğan), İstanbul 1993, III/399.

³⁶ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/264.

“Maksıd” (ç. *makâsıd*) ve “sûre” (ç. *süver*) kavramlarını tek tek açıkladıktan sonra, şimdi de “makâsıdu’s-süver” ifadesinin anlam alanı üzerinde durmak istiyoruz.

B. Makâsıdu’s-Süver

Ahmed er-Raysûnî’ye göre *makâsıdu’l-Kur’ân* genel olarak üç aşamada değerlendirilmektedir:

- a. Makâsıdu’l-Âyât (مقاصد الآيات)
- b. Makâsıdu’s-Süver (مقاصد السور)
- c. Makâsıdu’l-Âmme li’l-Kur’ân (مقاصد العامة للقرآن)³⁷

Makâsıdu’l-Âyât, genelde bütün müfessirlerin yaptığı şekliyle âyetleri tek tek ele alarak yaptıkları her türden açıklamalardır. Zaten müfessirlerin tefsirlerini yazmaktaki birincil ve öncelikli maksatları da tefsirini yaptıkları âyet(ler)in maksatlarını açıklamaktır.³⁸ Parçacı yöntem olarak adlandırılan bu tefsir çalışmalarında âyetler arasında bir ilişki kurulsa bile, bu ilişki türünün bir önceki âyetle bir sonraki âyet arasında “dar bağlamda” kaldığı ve bir bütün olarak sûreyi kapsamadığı görülmektedir.³⁹

Makâsıdu’l-Âmme li’l-Kur’ân, Kur’ân’ın genel maksatlarını tespit ve açıklama ameliyesidir. Kur’ân’ın genel maksatlarını tespit etme hususunda ise fakihlerin çaba ve gayretlerinin müfessirlere oranla daha öncelikli olduğunu ifade eden er-Raysûnî, *Usûlü Fıkıh*, *Kavâidi Fıkhiyye* ve *Makâsıdu’s-Şerîa* alanında fakihlerin yaptıkları çalışmaların Kur’ân’ın genel maksatlarını belirleme hususunda önemli mesafeler kat ettiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Ancak Fıkıhî düşünce geleneğinde “makâsıd” olarak isimlendirilen gâî düşünce

³⁷ Bkz. er-Raysûnî, *Makâsıdu’l-Makâsıd*, s. 21. Er-Raysûnî’ye göre bu taksim, aslında makâsıdu’s-şerîa’nın şu üçlü taksimine çok benzemekte, hatta neredeyse birebir örtüşmektedir: a) Makâsıd-ı Cüz’iyye (مقاصد جزئية), b) Makâsıd-ı Hâssa (مقاصد خاصة), c) Makâsıd-ı Âmme (مقاصد عامة). (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ahmet er-Raysûnî, *Nazariyyetü’l-Makâsıd inde’l-İmamı’s-Şâtıbî*, s. 19-20.)

³⁸ Bkz. er-Raysûnî, *Makâsıdu’l-Makâsıd*, s. 21.

³⁹ Bkz. Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *el-Vahdetü’l-Mevzûiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kahire 1970, s. 23-24; Muhammed Bakır es-Sadr, *Kur’ân Okulu*, (Çev. Mehmet Yolcu), Ankara 1995, s. 16; Ahmed Cemal el-Umarî, *Dirâsât fi’t-Tefsîri’l-Mevzûî li Kasası’l-Kur’ânî*, Kahire 1986, s. 38; Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*, İstanbul 2009, s. 256-257.

⁴⁰ Bkz. er-Raysûnî, *Makâsıdu’l-Makâsıd*, s. 22.

modelinin ve yorum telakkisinin, tefsir çalışmalarına ne kadar etki ettiğini ve katkı sağladığını ayrıca araştırmak gerekmektedir.⁴¹

Diğer taraftan sûrelerin ya da bir bütün olarak Kur'ân'ın maksatlarını belirlemede önemli bir adım olan "âyetler ve sûreler arası münasebet ilmi" alanındaki müfessirlerin ilgisizliklerinden yakınan hicrî sekizinci yüzyıl âlimlerinden Burhâneddîn ez-Zerkeşî *el-Bur'hân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde, Kadı Ebû Bekir ibn Arabî'nin (ö. 5453/1148) *Sirâcü'l-Mürîdîn* isimli eserinden şöyle bir anekdot aktarmaktadır:

"Kur'ân âyetlerinin birbiri arasında öylesine bir irtibat vardır ki, lafızlarının dizilişi ve anlamları arasındaki uyum hususunda sanki 'tek bir kelime' gibidir. Böylesine yüce ve değerli olan ilimle ilgili bizden önce sadece bir âlim Bakara sûresinin tefsirinde bu hususa değinmiştir. Sonra Allah Teâlâ bu hususta bizlere bir yol açtı. Ancak bu ilmi sonraki nesillere taşıyacak kimseyi bulamayıp halkın boş ve beyhude işlerle uğraştığını görünce bu alanda çalışmaya son verdik. Neticede bu ilmi Allah'a havale ettik ve O'nunla kendi aramızda bir sır olarak bıraktık."⁴²

Kur'ân'ın genel maksatlarıyla ilgili çalışmaların son yüzyıl müfessir ve Kur'ân araştırmacıları tarafından yeniden başlatıldığını ve bir ivme kazandığını görmekteyiz.⁴³ Özellikle çağdaş müfessirlerden Muhammed Reşid Rıza (ö. 1865/1935),⁴⁴ Mahmut Şeltût (ö. 1893/1963),⁴⁵ Muhammed

⁴¹ Bkz. Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum –Geçmişten Günümüze Bir Tahlil Denemesi-*, Ankara 2016, s. 9. Tefsirde Gâî yorum için Bkz. Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum*, s. 103 vd.

⁴² Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/36. Ayrıca Bkz. Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, III/322.

⁴³ Bkz. er-Raysûnî, *Makâsıdu'l-Makâsıd*, s. 20.

⁴⁴ Müfessir Muhammed Reşid Rıza hem *Tefsîru'l-Menâr* hem de *el-Vahyü'l-Muhammedî* isimli eserlerinde *makâsıdu'l-Kur'ân*'ı on kısma ayırmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut, Ts., XI/ 206-293; Muhammed Reşid Rıza, *el-Vahyü'l-Muhammedî*, Kahire 1955, s. 124-253.)

⁴⁵ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* sahibi müfessir Mahmut Muhammed Şeltût, *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eserinde yirmi beş sûrenin temel hedef ve maksatlarını belirlemeye ve buradan hareketle İslâm'a davetin üslûp ve yöntemlerini tespit etmeye çalışmıştır. Müellif bu eserin girişinde Kur'ân-ı Kerîm'in temel amaçlarının (*makâsıdu'l-Kur'ân*) şu üç eksen etrafında dönüp dolaştığını ifade etmektedir: *İtikat, ahlak ve ahkâm*. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mahmut Şeltût, *Îlâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1983, s.6-7; *Kur'ân'a Doğru*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1987, s. 10-11.)

Tâhir b. Âşûr,⁴⁶ Yusuf el-Kardâvî⁴⁷ vb. âlimlerin Kur'ân'ın temel hedef, gaye ve amaçlarını belirleme hususunda *makâsıdu'l-Kur'ân'a* dair çalışmalar yaptıklarını görmekteyiz.⁴⁸ Bunların konu ile ilgili görüş ve değerlendirmelerine makalemizin ilerleyen sayfalarında yer vereceğiz.

Tekrar *makâsıdu's-süver* konusuna dönecek olursak, bu alanda en önemli çalışmayı yapmış ve makâsıdu's-süver'i tefsir ilminin bir alt disiplini olarak kabul etmiş olan müfessir Ömer el-Bikâî'dir. Yine o bu konuyla ilgisi olan *Mesâidu'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdu's-Süver* isimli eserin de sahibidir. İşte bu sebeple biz burada öncelikle Bikâî'nin *makâsıdu's-süver* hakkındaki fikir ve düşüncelerini ifade edecek, daha sonra da onun bu alandaki eşsiz eserini daha yakından tanı(t)maya çalışacağız.⁴⁹

Bikâî'ye göre *makâsıdu's-süver*, tefsir ilminin bir alt disiplini. Dolayısıyla bu ilmin tanımı, konusu, gayesi ve faydaları bulunmaktadır. Nitekim Bikâî "her sûrenin belirli bir maksadının olduğunu ve o sûrenin bütün cümle ve hatta kelimelerinin bile o temel maksada delalet edecek şekilde geldiğini"⁵⁰ ifade ettiği bu ilim hakkında şunları söylemektedir:

"Bu ilim sayesinde sûrelerin maksatları bilinir. Bu ilmin konusu sûrelerdir ve her sûre kendi ekseninde ele alınır. Gayesi, her sûredeki âyetlerin tefsirini hakkıyla bilebilmektir. Faydası ise, tefsir ilminde derinleşmektir. Çünkü bu ilim müfessire kolaylık

⁴⁶ Tâhir b. Âşûr *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsirinde, "Kur'ân'ın beyan etmek için geldiği temel maksatlar" başlığı altında sekiz temel maksattan bahsetmektedir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/38 vd.)

⁴⁷ Yusuf el-Karadâvî Kur'ân'ı anlamadaki usul ve yöntemler üzerine yazmış olduğu *Keyfe Neteâmel mea'l-Kur'âni'l-Azîm* isimli eserinde Kur'ân'ın temel amaç ve hedeflerini (*makâsıdu'l-Kur'ân'ı*) sekiz ana başlık altında ele alıp işlemektedir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yusuf el-Karadâvî, *Keyfe Neteâmel mea'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire 2011, s. 71 vd.)

⁴⁸ Kur'ân'ın yorumlanmasında amaçsal yaklaşım olarak ifade edebileceğimiz *Makâsıdu'l-Kur'ân'ın* müstakil bir çalışmanın konusu olduğunu belirtmemiz gerekir. (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Faruk Çaykara, *Kur'ân'ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 170 vd.; Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum*, s. 31 vd.)

⁴⁹ Burada bir hususa dikkat çekmek istiyoruz: Bikâî'nin dışında *makâsıdu's-süver* hakkında çalışmalar yapan âlimlerimiz bulunmaktadır. Meselâ Fîrûzâbâdî *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâîfî'l-Kitâbi'l-Azîz* isimli eserinde her sûrenin tek tek maksat ve muhtevası hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Fîrûzâbâdî'nin sûrelerin konuları ile maksatları arasında tam bir ayırım yapmadığını; dolayısıyla kimi zaman sûrenin konularından herhangi birisini o sûrenin maksadı olarak takdim ettiğini görmekteyiz. (Ayrıntılı bilgi ve eleştiriler için Bkz. Muhammed b. Abdullah er-Rabîa, *İlmü Makâsıdu's-Süver*, Riyad 2011, s.8.)

⁵⁰ Burhâneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bikâî, (Thk: Abdussemmî' Muhammed Ahmed Haseneyn), *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdu's-Süver*, Riyad 1987, 1/182.

sağlar. Bu ilim tefsirin kısımlarından birisidir ve ilk sıradadır. Müfessirin öncelikle bu ilimden başlaması gerekir. Çünkü bu ilim her sûrenin maksat ve hedeflerine dair icmalî bilgiler vermektedir.”⁵¹ Yine her sûrenin kendine özgü bir anlam ve hedefinin olduğunu ifade sadedinde Bikâî şöyle demektedir: “Her sûrenin tek bir maksadı, hedefi ve anlamı vardır ki ilk âyetinden son âyetine kadar bütün âyetler bu anlam/maksat etrafında dönüp dolaşır ve hep bu hedefi ispatlamaya çalışır.”⁵²

Bikâî’nin bu açıklamalarından hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Makâsıdu’s-süver, tanımı, konusu, gayesi ve faydası olan müstakil bir ilim dalıdır ve tefsir ilminin bir alt disiplinini oluşturmaktadır.⁵³ Diğer taraftan kimi âlimlere göre de makâsıdu’s-süver, her sûrenin tefsirinin girişinde kendisine yer verilen mukaddimenin önemli bir unsurudur. Buna göre kimi müfessirler her bir sûrenin tefsirine başlamadan önce, o sûrenin temel hedef ve gayesi üzerinde durmakta ve tefsirini yaptığı bütün âyetleri o sûrenin maksadına uygun bir şekilde tefsir etmeye çalışmaktadır.⁵⁴

Bütün bu açıklamalardan sonra makâsıdu’s-süver’i şu şekilde tanımlayabiliriz: *Makâsıdu’s-süver*, sûrelerin temel hedef ve gayelerinin kendisiyle bilindiği ilmin adıdır.⁵⁵ Buna göre sûrelerin maksatlarını belirledikten sonra genel bir okumaya tabi tutarak Kur’ân’ın temel hedef ve gayelerini; bir diğer ifadeyle makâsıdu’l-Kur’ân’ı tesbit edebiliriz. Zira sûrelerin maksatları, Kur’ân’ın maksatlarının bölümlerini oluşturur.

Kimi müfessir ve Kur’ân araştırmacılarının *makâsıdu’s-süver* ifadesinin yerine, “sûrenin bağlamı (سياق السورة)”, “sûrenin amacı/hedefi (غرض/هدف السورة)”⁵⁶, “sûredeki konu bütünlüğü (الوحدة الموضوعية للسورة)”, sûrenin genel konusu (موضوع السورة العام)”, “sûrenin temel konusu (عمدة السورة)”, “sûrenin eksenini (محور/فلک السورة)”, “sûrenin havası/atmosferi (جو السورة)”, “sûrenin kimliği (شخصية السورة)”, “sûrenin ruhu (روح السورة)” vb. isimlendirmelere gittikleri

⁵¹ el-Bikâî, *Mesâidü’n-Nazar*, I/155.

⁵² Bkz. el-Bikâî, *Mesâidü’n-Nazar*, I/149.

⁵³ Tefsir ve alt-disiplinlerinin bir ilim olup olmadığına dair tartışmalar için Bkz. Mustafa Karagöz, Tefsir İlim Midir? Nasıl Bir İlimdir? Tartışmasına Tefsir Müktesebatı Çerçevesinde Bir Yaklaşım” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 2013/1, Sayı 16, s. 44 vd.

⁵⁴ Râbiḥ, *Makâsıdu’s-Süver’i’l-Kur’âniyye*, s. 82 ve 88.

⁵⁵ Bikâî, *Mesâidü’n-Nazar*, I/155; Muhammed b. Abdullah er-Rabîa, *İlmü Makâsıdu’s-Süver*, Riyad 2011, s.7.

⁵⁶ Bkz. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, I/175 vd.

görölmektedir. Aralarında ince ayrımlar olmakla birlikte müfessirlerin bu isimlendirmeler altında her sûrenin temel hedef, gaye ve maksadından bahsettiklerini görmekteyiz.⁵⁷

C. Bikâî ve *Mesâidu'n-Nazar Li'l-İşrâfi Alâ Makâsıd's-Süver* İsimli Eseri

Hicrî 809 (m. 1406) yılında Lübnan'ın Bikâ bölgesindeki Hırba köyünde dünyaya gelen Ebü'l-Hasen Burhanüddîn İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubat el-Hırbevî el-Bikâî, ilk eğitimini doğduğu yerde aldı. Daha sonra Şam'a, bilahare de Kahire'ye yerleşen, ancak hayatının son dönemlerinde tekrar Şam'a dönen Bikâî, 885/1480 yılında burada vefat etti. Özellikle tefsir alanı başta olmak üzere, kıraat, fıkıh, hadis, tarih, kelam ve nahiv alanlarında tespit edilebilen altmışın üzerinde eser yazan Bikâî'nin eserlerinden kırk kadarı günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁸

Ömer el-Bikâî'nin meşhur eseri, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver* isimli tefsiridir.⁵⁹ Bu eser, âyetler ve sûreler arasındaki münasebet ile sûrelerin maksatlarına dair bir tefsirdir.⁶⁰ Müellif sûrelerin tefsirine sûrenin ana fikrini ve konusunu açıkladığı “maksûdühâ” ifadesiyle giriş yaptıktan sonra sûrenin ismi üzerinde durur ve bu isimle muhteva arasında ilişki kurmaya çalışır.⁶¹ Bikâî tefsirinin yarısına kadar geldiğinde eserine çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerin en önemlilerinden birisi de âyetler ve sûreler arasındaki münasebete dair açıklamalarına yöneliktir. Söz konusu eleştirilere cevap vermek için tefsirinin yazımına ara verir ve iki ayrı eser yazar. İşte bu eserlerden birisi sûrelerin maksat ve gayesini açıkladığı *Mesâidu'n-Nazar li'l-İşrâfi âlâ Makâsıd's-Süver* isimli eseridir.⁶²

⁵⁷ Bkz. er-Rabîa, *İlmü Makâsıd's-Süver*, s. 9.

⁵⁸ Bkz. Ömer Kara, Bikâî'nin *Nazmu'd-Dürer*'inde Yer Alan 'İhtibak Metinleri' –Bir İnşa Denemesi- *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Van 2000, S. 3, s.150-152; Suat Yıldırım, “Bikâî”, *DİA*, İstanbul 1992, VI/149.

⁵⁹ Burhâneddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, (Tah: Abdussemi' Muhammed Ahmed Hasaneyn), Riyad 1978. Kâtip Çelebi bu eser hakkında şöyle demektedir: “Bu eser, Kur'ân ve Kur'ân ilimleri hakkında küçük büyük ne varsa her şeyi içine alan dalgali deniz gibidir. Kitabın işlediği konu ise henüz bakirdir. Çünkü Bikâî'den önce çalışma ve ihtimamını bu alana yönelten kadim dönem âlimlerinden hiçbir kimseyi görmedik.” (Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Beyrut 1992, II/1704).

⁶⁰ Bkz. Necati Kara, “Nazmü'd-Dürer”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII/463; Yıldırım, “Bikâî”, VI/149.

⁶¹ Bkz. Abdussemi' Muhammed Ahmed Hasaneyn, *Mesâidu'n-Nazar*, (Muhakkikin önsözü), Riyad 1987, I/79; Kara, “Nazmü'd-Dürer”, XXXII/463; Yılmaz, *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebet*, s. 57;

⁶² Diğer eseri ve ilgili eleştiriler için Bkz. Kara, “Nazmü'd-Dürer”, XXXII/463.

Bu eserde müellif her sûrenin maksat ve gayesini, temel hedeflerini, sûre ile ismi/isimleri arasındaki münasebeti açıklamış ve yine sûre ve âyetlerin faziletlerine dair rivâyetleri zikretmiştir.⁶³ Meselâ Bakara sûresi ile ilgili bilgi verirken şu hususları ele almıştır: Bakara sûresinin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu, âyet sayısı, fasılası (ya da fasılaya benzer ifadeler), maksadı, faziletleri, özel olarak âyete'l-kürsî'nin fazileti, sûrenin kapanış âyetleri olan son iki âyetin fazileti ve bu sûrenin Kur'ân'da nazil olan en son âyeti içinde barındırması hususlarını tek tek ele alarak işlemiştir.

Bikâî'nin bu eserinin şu özellikleri vardır:

1. Sûrelerin maksat, hedef ve gayelerini konu edinen ve her sûrenin tek tek maksatlarını belirleyen ilk müstakil çalışmadır. Yaşadığı dönem açısından düşündüğümüzde Bikâî'nin *makâsıdu's-süver* alanında söylediklerinin çok önemli olduğunu ve çalışmasının da bu alanda bir çığır açtığını belirtmemiz gerekir. Çünkü Bikâî'nin bu ilmin konusu, gayesi ve faydasına işaret etmekle, aslında *makâsıdu's-süver* ilminin, genel bir disiplin olan tefsir ilminin içinde bir alt-disiplin olma niteliğine dikkat çektiği kanaatindeyiz.⁶⁴ Nitekim Bikâî'ye kadar gelen müellif ve müfessirler için sûrelerin maksatlarını tespit etmek (*makâsıdu's-süver*) öncelikli hedef olmamış, aksine hep tali bir hedef olarak kalmıştır. Ancak Bikâî hem *Mesâidü'n-Nazar* ve hem de *Nazmu'd-Dürer* isimli eserlerinde öncelikli hedef olarak sûrelerin maksatlarını tespitte çalışmıştır.⁶⁵ Bu da sûreyi bir bütün olarak görme ve sûreyi oluşturan âyetler arası münâsebeti tespitinde önemli katkılar sunmaktadır. Hatta her sûrenin başındaki besmeleyi, başında bulunduğu sûrenin maksadına göre tefsir etmektedir.

2. Her sûrenin ismi ile maksadı arasında münasebet kuran önemli bir çalışmadır. Hatta müellif eserinin bu yönüne dikkat çekmek için mukaddimesinde bir isim daha önermekte ve eserinin bu isimle isimlendirilmesinin de uygun olacağını ifade etmektedir. Müellifin eserine önerdiği ikinci isim şudur: *el-Maksadu'l-Esmâ fî Mutâbakati İsmi Külli Sûretin li'l-Müsemma*.⁶⁶ Çünkü bu çalışma her sûrenin ismi ile müsemmasının mutabakatına dair en yüce maksatları açıklamayı öncelikli hedef olarak belirlemektedir.

Bikâî, *Nazmu'd-Dürer* isimli tefsirinin yazımına başlamasının üzerinden on yıl geçtikten sonra *Sebe'* sûresinin tefsirini yaparken, “her bir

⁶³ Bkz. Kara, “Nazmü'd-Dürer”, XXXII/463.

⁶⁴ Bkz. Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, s. 30.

⁶⁵ Bkz. Râbih, *Makâsıdu's-Süveri'l-Kur'âniyye*, s. 54-55.

⁶⁶ Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, I/98.

sûrenin ismi aslında onun maksadının tercümesinden ibarettir” genel ilkesine ulaştığını söylemektedir. Çünkü müfessire göre isim ile müsemma arasında sürekli bir anlam ve amaç ilişkisi bulunur; isim müsemmanın özet anlamını içerir, müsemma da isimde müşahhas olan anlam ve amacı ayrıntılı olarak aktarır.⁶⁷

Nitekim Sahabe ve Tâbiûn’dan gelen kimi rivâyetlere bakılırsa, onların sûrelere isim verme, sûreleri isimlendirme hususunda, hedef, gaye ve maksadı gözeterek isimlendirmeye gittikleri gâyet net bir şekilde anlaşılır. Meselâ Said b. Cübeyr (ö. 94/713 [?])’in bildirdiğine göre o İbn Abbas (ö. 68/687-88)’a *Berâe/Tevbe* sûresini sorduğunu, İbn Abbas(r.a.)’ın da “o, *el-Fâdıha* (yani münafıkların sırlarını ve iç yüzlerini açığa çıkarıp rezil eden)’dır. Hatta öyle ki rezil etmedik kimse bırakmayacak diye korkuya kapılacağımız derecede “onlardan... onlardan...” diye buyruklar inip duruyordu, demektedir.⁶⁸ Nitekim *Keşşâf* sahibi Zemahşerî (ö. 538/1144)’ye göre *Tevbe* sûrenin birçok adı vardır. Bu sûre mü’minlerin tövelerinden bahsettiği için “tevbe”, nifaktan uzaklaştırdığı için “mukaşkışe”, münafıkların sırlarını/iç yüzlerini ortaya çıkardığı için “müba’sıra”, münafıkları rezil rüsva ettiği için “muhiye”, onları cezalandırdığı için “münekkile” vb. isimlerle anılmıştır.⁶⁹ Ömer el-Bikâî de bütün bu isimleri tek tek ele alarak sûrenin maksadı ile irtibatlandırmaktadır.⁷⁰

Burada şu hususu hatırlatmakta fayda mülâhaza ediyoruz: Bilindiği üzere her sûrenin sadece tek bir ismi bulunmamakta, hatta birden fazla ismi bulunan sûreler çoğunluğu oluşturmaktadır. Dolayısıyla ilgili sûrenin isimleri ile o sûrenin maksadı arasında kurulan münasebetin sıhhati/doğruluğu hususunda doğal olarak şüphe ve tereddütler oluşmaktadır. Hatta kimi âlimlere göre sûrelerin isimlerinin tevkiî olanlarının yanında icthâdî olanlarının da bulunması sebebiyle sûrenin ismi ile maksadı arasındaki irtibatı tartışılır hale getirmektedir.⁷¹

Sûrelerin isimleri ile maksatları arasında birebir irtibat kurmanın sakıncalarından birisi de şudur: Genel bir kural olarak sûrenin ismi, konusunu belirtmez; ancak sûredeki önemli veya farklı bir kelimedden

⁶⁷ Bkz. Bikâî, *Nazmu’d-Dürer*, I/18-19. (Ayrıca Bkz. Bikâî, *Mesâidü’n-Nazar*, I/209.)

⁶⁸ Bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, VIII/40.

⁶⁹ Bkz. Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Çavâmîzi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Akâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, Kahire 1987, II/ 241.

⁷⁰ Bikâî, *Mesâidu’n-Nazar*, II/153-155.

⁷¹ Bkz. Râbih, *Makâsıdu’s-Suveri’l-Kur’âniyye*, s. 154.

alınmıştır.⁷² Nitekim Kur'ân'ın kendilerine nazil olduğu dönem Araplarının kültürüne göre bir kasideyi ya da metni isimlendirmede yaygın olan uygulama, içinde geçen alışlagelmişin dışında (*müstağreb*) ya da nadir olarak kullanılan kelimelerden birisini seçmektir. Bu durum Kur'ân sûrelerinin isimleri için de geçerlidir. Tıpkı, içinde "bakara kıssası" geçtiği için "Bakara" ismini alan ya da "İmrân Âilesi"nin ibretlik hayat hikâyesi anlatıldığı için "Âl-i İmrân" ismini alan sûreler gibi...⁷³

Nitekim son dönem müfessirlerinden birisi olan Muhammed Gazâlî, Nisâ sûresinin tefsirinin sonunda sûrelerin isimleri ile konuları arasında farkların olduğunu ifade ederek şöyle demektedir: "Kur'ân sûrelerinin isimleri, konularından farklıdır. Çünkü konular dolu dolu, kapsamlı ve ayrıntılıdır; buna karşılık isimler ise kısmî ve sınırlı delaletle sahiptirler. Meselâ Bakara sûresini bir bakın! İsrâîlîlerin kesmekle emrolundukları inekle ilgili kıssa, kırk küsur sayfanın üzerindeki bir sûrenin neredeyse yarım sayfasını bile kapsamıyor. Oysa bu kıssadan sonra sûre, tarih, yasama, hikmet ve edeple ilgili daha birçok konuyu kapsayan adeta dalgalı bir deniz gibidir."⁷⁴ Bu durumda, sûrenin isimlerinden her birinin o sûrenin cüz'î bir maksadına delalet ettiğini veya bir bakış açısına göre o isimlendirmenin yapıldığını, ama cüz'î maksatları da kendi bünyesinde toplayan külli maksada delalet eden bir isminin olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁵

Neticede Hz. Peygamber zamanından başlamak üzere sûrelere isim konulması, müracaat, müzakere ve hatırlanmasını kolaylaştırmak içindir. Bilindiği üzere sahabe ilk Mushaflara sûre isimlerini yazmamıştır.⁷⁶

3. Sûrelerin faziletlerine dair rivâyetleri aktarmakta ve çoğu zamanda ilgili rivâyetlerin sıhhat dereceleri hakkında bilgiler vermektedir.⁷⁷ Nitekim

⁷² Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, I/160; W. Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev: Süleyman Kalkan), Ankara 1998, s. 74.

⁷³ Bkz. Zerkeşî, *el-Burhân*, I/270-271; Suyûtî, *el-İtkân*, I/160-161.

⁷⁴ Bkz. Muhammed Gazâlî, *et-Tefsîru'l-Mevzûi li Suveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 2000, s. 70.

⁷⁵ Bkz. er-Rabîa, *İlmü Makâsıd's-Süver*, s. 16.

⁷⁶ Sahabe döneminde sûreleri birbirinden ayırmak için sadece "besmele" konmuştur. Bunun gerekçesi büyük ihtimalle Kur'ân'a, ondan olmayan bir şeyin yazılmasını hoş karşılamadıkları içindir. Ancak Übey b. Kâ'b mushafında "Beyyine" sûresinin "Ehl-i Kitâp" sûresi olarak isimlendirildiğine dair rivâyetler bulunmaktadır. Bu da Übey b. Kâ'b'ın sûrelerin isimlerini -en azından bir kısmını- şahsi Mushafına yazdığını gösterir. Zaten Tâbiîn döneminden sonra da Mushaflara, âyetlerin yazıldığı hattın dışında başka bir hat kullanılarak sûre isimleri yazılmaya başlanmıştır. (Bkz. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I/90-91.)

⁷⁷ Bkz. Bîkâî, sûrelerin faziletlerine dair rivâyetlere, Nazmü'd-Dürer isimli tefsirinde yer vermemiş, sûrelerin maksatlarına dair yazmış olduğu *Mesâidü'n-Nazar* isimli bu eserinde yer vermiştir. (Bkz. Necati Kara, *Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bîkâî ve Tefsirindeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1981, s. 159-160.)

Bikâî bir bütün olarak Kur'ân'ın ya da tek tek sûrelerin faziletlerine dair gelen rivâyetlerden mevzû/uydurma olanlarına rivayetlere yer vermeyeceğini daha eserinin girişinde açıkça ifade etmektedir.⁷⁸ Dolayısıyla sûrelerin faziletlerine dair rivâyetlerin sıhhat dereceleri bakımından tespiti, eserin ilmi kıymetini katbekat artırmaktadır.⁷⁹ Ancak bununla birlikte eserin muhakkiki olan Abdussemin' Muhammed Ahmed Hasaneyn, müellifi bizzat kendi koyduğu şartını ihlal etmekle eleştirmektedir.⁸⁰ Meselâ müellif, Übeyy b. Ka'b'dan sûrelerin tek tek faziletlerine dair gelen rivâyetlerin uydurma (mevzû) olduğuna dair neredeyse bütün âlimlerin üzerinde ittifak ettikleri rivayetlerden birisi olan Yâsîn sûresinin faziletine dair rivâyeti, sıhhat derecesine ve uydurma olduğuna dair hiçbir açıklama getirmeden ve dikkat çekmeden aktarmıştır.⁸¹

Bizim asıl olarak üzerinde durmak istediğimiz husus Bikâî'nin ilgili rivâyetleri yalnızca sûrelerin faziletlerine delalet etmesi bakımından aktarmasına dikkat çekmek değildir. Aksine müellifin bu rivâyetler vasıtasıyla sûrelerin nüzul zaman ve mekânlarını tespit ederek ilgili sûrelerin maksatlarına dair açıklamalarda bulunmasıdır. Meselâ müellif Fâtihâ sûresinin faziletine dair rivayetleri tek tek sıraladıktan ve her bir hadisin sıhhati ya da zayıflığı hakkında bilgi verdikten sonra bu sûrenin Kur'ân'ın bütün maksatlarına delalet ettiğini söylemektedir.⁸²

D. Makâsıdu's-Süver Alanındaki Yeni Çalışmalar

Yukarıda ifade edildiği üzere Bikâî'nin *makâsıdu's-süver* alanında yaptığı çalışmalar kendisinden sonra gelen ilim adamları tarafından geliştirilip devam ettirilememiştir. Bir bütün olarak sûrelerin genel anlam ve maksatlarına yönelik çalışmalar, ancak geçtiğimiz yüzyılda kimi ilim adamlarının çalışmalarında tekrar gündeme gelebilmiştir.⁸³ Nitekim son dönemlerde bazı ilim adamlarının Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmalarda, "her sûreye bir bütün olarak bakma" eğilimini benimsedikleri görülmektedir.⁸⁴ Bunlardan Muhammed Abduh ve talebesi Reşid Rıza,

⁷⁸ Bkz. Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, I/211.

⁷⁹ Bkz. Kara, *Ömer el-Bikâî ve Tefsirindeki Metodu*, s. 160.

⁸⁰ Bkz. Hasaneyn, Muhakkikin Önsözü, *Mesâidü'n-Nazar*, I/82 vd. Bikâî'nin bu eserine yapılan eleştirilerden bir diğeri de rivâyet ettiği hadisleri Kütüb-ü Sitte gibi muteber hadis kaynakları yerine, tefsir kaynaklarıyla yetinmesidir. (Bkz. Hasaneyn, Muhakkikin Önsözü, *Mesâidü'n-Nazar*, I/84.)

⁸¹ Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, II/400-401.

⁸² Bkz. Bikâî, *Mesâidü'n-Nazar*, I/474.

⁸³ Bkz. er-Raysûnî, *Makâsıdu'l-Makâsıd*, s. 20.

⁸⁴ Bkz. Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I/27-28; Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'ân*, s. 432; Raşvânî, *Menhecü't-Tefsîr*, s. 279-280; Keskin, "Sûre İç Bütünlüğü", s. 70- 71. Birışık, "Kur'ân'da İç

Hamîdüddîn Ferâhî ve talebesi Emin Ahsen Islâhî, Seyyid Kutup, Abdullah Draz ve Tahir b. Âşûr gibi müfessir ve Kur’ân araştırmacılarının çalışmaları önem arz etmektedir.

Meselâ geçen yüzyılda Muhammed Abduh’un derslerinden oluşup talebesi Reşid Rıza’nın derlediği *Menar* tefsirinde, tefsiri yapılan surenin sonunda verdikleri bilgilerde onun içeriği, temel anlamı ve maksadı üzerine kimi açıklamalarda bulunduklarını ve değerlendirmeler yaptıklarını görmekteyiz.⁸⁵

Ancak 1900’lü yıllardan sonra hem teorik hem de pratik anlamda ve sistematik olarak bu alana ilk dikkat çekenler şüphesiz, Hint alt-kıtası müfessirlerinden Hamîdüddîn Ferâhî⁸⁶ ve talebesi Emin Ahsen Islâhî’dir.⁸⁷ Ferâhî, hem anlam ve hedef bakımından sûrelerin iç bütünlüklerinin varlığına dair yazmış olduğu *Delâilü’n-Nizam* isimli teorik eserinde hem de bu teorisini uyguladığı *Nizâmu’l-Kur’ân* isimli eserinde “Nazmu’l-Kur’ân” olarak isimlendirdiği teorisini anlatma ve uygulama imkânına sahip olmuştur. Ona göre her sûrenin üzerine bina edildiği bir omurgası (*amûd*) vardır. Bu omurga sûrenin âdeta ruhu ve sırrı gibidir; ama hemen gözükmeyen ve ortaya çıkmaz. Ancak bir bütün olarak sûre üzerinde çok iyi bir inceleme ve araştırmadan sonra tespit edilebilir.⁸⁸

Ferâhî’nin talebesi ve nazm teorisinin geliştiricisi olan Emin Ahsen Islâhî’ye göre ise “Kur’ân’daki ince nazmın kavranması sonucunda onun mükemmel bir bütünlük taşıdığı inancı insanın zihnine yerleşecek ve tek tek âyetlerden çok, bütünü ve bu âyetlerin arkasındaki gerçeği yakalamaya çalışacaktır. Bu, ümmet arasındaki fikhî ve kelâmî/itikâdî ihtilafları da sona erdirebilecektir. Çünkü fikhî ve kelâmî fırkalar çoğu kere parçacı bir düşünce ile Kur’ân’a yaklaşmakta ve âdeta işlerine gelen âyetleri seçmekte, sûre ve

Bütünlük” s. 71 vd.; Mir, “Bir Bütün Olarak Sûre”, s. 73. Hayrettin Öztürk, “Hamîdüddîn el-Ferâhî’nin Tefsir Metodu ve Fil Sûresi Yorumu”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), S. 2, s. 128-130.

⁸⁵ Bkz. Abdullah Mahmud Şahhâte, *Ehdâfü Külli Sûretin ve Makâsıduhâ fi’l- Kur’âni’l-Kerîm*, Kahire 1976, s. 4-6; Maşalı, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Gâî Yorum*, s. 105 vd.

⁸⁶ Hamîdüddîn Ferâhî’nin hayatı, eserleri ve sûrelerin temel maksatlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri hakkındaki geniş bilgi için Bkz. Zilli, Ishtiyâq A., “Hamîdüddîn Ferâhî” *DİA*, İstanbul 1997, XV/477-478.

⁸⁷ Emin Ahsen Islâhî’nin hayatı, eserleri ve sûrelerin temel maksatlarıyla ilgili görüş ve düşünceleri hakkındaki geniş bilgi için Bkz. Abdülhamit Birişik, “Emin Ahsen Islâhî” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX/192.

⁸⁸ Bkz. Ferâhî, *Resâil*, s. 84-85; Abdülhamid b. Abdülkerim Hamîdüddîn Ferâhî, *Delâilü’n-Nizâm*, Hindistan 1968, s. 75 vd. Ferâhî tefsirini tamamlayamadan vefat etmiştir. Onun bu teorisini benimseyip uygulayan en önemli talebesi ise Pakistanlı müfessir Emin Ahsen Islâhî’dir (Geniş bilgi için Bkz. Raşvânî, *Menhecü’t-Tefsîr*, s. 286-288).

diğer âyetlerle irtibatı kopan âyete ise istedikleri manayı verebilmektedirler.”⁸⁹

Adnan Zarzur’un ifadesiyle, Kur’ân’daki sûrelerin konusal bütünlüğüne açık ve net olarak dikkat çeken, bununla da yetinmeyip yazdığı tefsirinde fiili olarak bunu gösteren en önemli müfessir Seyyid Kutup’tur (ö. 1966). Önceki müfessirlerden sûrelerin kendi içerisinde bir bütünlük oluşturduğunu söyleyenler olmuşsa da bu düşünceyi tefsirinde sistematik olarak uygulayan müfessir *Fî Zilâli’l-Kur’ân* sahibidir. Kutup, ne kadar kısa ya da uzun olursa olsun bir sûrenin konuları arasındaki intikâli, insicamı ve merkezi konuyla irtibatını kurmuş olan bir müfessirdir. O her sûreye yazdığı girişte, sûre hakkında genel bilgiler verdikten sonra, sûrenin merkezî konusu ya da konularının etrafında döndüğü temel eksen (*mihver*) hakkında bilgiler vermektedir.⁹⁰

Kutup, âyetlerin sûre içindeki tertibi ile ilgili açıklamalarından sonra şöyle demektedir:

“İşte bundan dolayı “Kur’ân’ın Gölgesinde” yaşayan herkes, onun her sûresinin kendine özgü bir şahsiyeti, bir kimliği olduğunu fark eder. Bu, kalbe hayat veren ruha sahip canlı bir şahsiyettir. Tıpkı kendine özgü davranışları, karakteristik özellikleri ve başka canlılarınkinden farklı nefes alış-verişleri olan canlı bir varlık gibi... Bunun yanında her sûrenin bir ya da belirli bir eksene (*mihver*) bağlı birkaç merkezî konusu vardır. Yine her sûrenin bu farklı konulara egemen olan, onları belirli yönlerden kavrayıp kucaklayan ve aralarındaki uyumu sağlayan özel bir havası/atmosferi vardır.”⁹¹

Sûre bütünlüğünü göz önünde bulunduran *en-Nebeü’l-Azîm* isimli eserin müellifi, Muhammed Abdullah Draz (ö. 1958) da Bakara sûresini bu yöntem üzere tefsir etmiştir.⁹² Draz, topyekûn sûrenin üzerine bina edildiği «küllî nizam»a dikkatleri teksif etmek gerektiğini söylemektedir. Nitekim kendisi de Kur’ân’ın en uzun sûresini bir bütünlük içerisinde değerlendirmiş ve sûreyi bir giriş, dört gelişme (maksat) ve bir de sonuç olmak üzere altı bölüme ayırarak tefsir etmiştir.⁹³ Draz, birden çok konuyu ihtiva eden

⁸⁹ Abdulhamit Birışık, “Kur’ân’da İç Bütünlük: Islâhî’nin Tefsir Yöntemi”, *Dîvân Dergisi*, İstanbul 2001/2, s. 76.

⁹⁰ Bkz. Zarzûr, *Ulûmu’l-Kur’ân*, s. 432-434; Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, s. 32.

⁹¹ Bkz. Kutup, *Fî Zilâl*, I/28-29.

⁹² Arapça olarak yazılan bu eserin ilk baskısı 1958 yılında yayınlanmıştır. 1985 yılında Türkçeye çevrilen bu eser, “*En Mühim Mesâj: Kur’ân*” adıyla yayınlanmıştır. Bkz. Güven, *Erdemli Toplumun İnşası*, s. 32-33.

⁹³ Bkz. Abdullah Draz, *En Mühim Mesâj: Kur’ân*, Ankara 1985, s. 241-243.

sûrelerde dahi iç bütünlüğün nasıl gerçekleştiğini, sûrenin bir seferde mi yoksa farklı zamanlarda mı nazil olduğunu bilemeyecek kadar ahenkli bir metin oluşturduğunu anlattıktan sonra şöyle demektedir:

“Gerçi, parça parça vahyedilen uzun bir sûreyi okuyunca, cahil kimse, dağınık birtakım manalar ve rastgele toplanmış malzeme ile karşı karşıya bulunduğunu zannedebilir. Fakat iyice düşünürseniz o sûrenin, bir esasa ve ana bölümlere göre, bir takım külli maksatlar esas alınarak muhkem bir bina teşkil ettiğini, sonra her ana bölümün tali bölümlere ayrıldığını, keza o bölmenin de bölündüğünü görürsünüz. Siz o binanın bölümlerinde dolaşırken, bir elden çıkmış olan şümüllü bir plana göre yapılmış, aynı bir binanın odaları ve salonlarında dolaştığınızı hissedersiniz. (...) İşte bütün bu görünüşler arasında, toplu bir bakışla değerlendirildiğinde, sûrenin muayyen bir hedefe yöneldiği, bütünü itibariyle belli bir maksadı olduğu görülür.”⁹⁴

Yirminci yüzyıl müfessirlerinden olan Tunuslu âlim Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsirinin girişinde öncelikle her sûrenin hedef ve konuları hakkında bilgi vermektedir.⁹⁵ Nitekim “onun ısrarla üzerinde durduğu hususlardan biri de dinin hükümlerinde gözetilen ana gayeler ve hikmetler şeklinde özetlenebilecek olan *makâsıdu’s-Şerîa* konusudur. *Makâsıdu’s-Şerîati’l-İslâmiyye* adlı eseriyle Şâtıbî’den yaklaşık altı asır sonra bu konuya tekrar dikkat çeken İbn Âşûr, gerek Kur’ân ve Sünnet lafızlarının (*nas*) anlaşılmasında ve olaylara uygulanmasında gerekse hakkında nas bulunmayan durumlarla ilgili hükümlere ulaşmada *makâsıd* ilmine ayrı bir önem atfeder. Şâriin hükümleri sevkederken gözettiği ana gayeler ve hikmetler bilinmediği takdirde nasları anlama, yorumlama ve icihad faaliyetinin eksik olacağını belirtir.”⁹⁶

Tahir b. Âşûr tefsirinin dördüncü mukaddimesinde Kur’ân’ın temel maksatlarını sekiz maddede özetlemektedir. Bu maksatlar; 1) İncanın ıslahı, 2) Ahlakin güzelleştirilmesi, 3) Genel ve özel ahkâm olmak üzere bütün şer’î hükümler, 4) İslam Ümmetinin ıslahı, 5) İbret almak için geçmiş milletlerin hayat hikâyeleri, 6) Muhatapların yaşadıkları çağa uygun bir eğitim sistemi,

⁹⁴ Draz, *En Mühim Mesaj Kır’an*, s. 229-230. En-Nebeü’l-Azîm, s. 154 vd.

⁹⁵ Bkz. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I/8.

⁹⁶ Ahmet Coşkun, “Muhammed Tahir b. Âşûr”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX/333.

7) Öğüt verme; uyarma ve müjdeleme, 8) Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat sadedinde Kur'ân'ın mucizeliği.⁹⁷

Değerlendirme ve Sonuç

Tefsir geleneğinde *makâsıdu's-süver* hakkında çalışmalar yapan âlimlerimiz bulunmaktadır. Özellikle İbrahim b. Ömer el-Bikâî'nin her bir sûreyi müstakil çalışma konusu yaparak Tefsir ilmi alanında "sûrelerin maksat ve hedefleri ilmi" olarak tanımladığı yeni bir ilim dalı oluşturduğunu görmekteyiz. Bikâî sûrelerin maksatlarına dair bilgileri hem *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver* isimli tefsirinde yazmış, hem de bu alanda ilk müstakil eseri vücuda getirmiştir. Her sûrenin ayrı ayrı maksadını belirlediği bu eserin ismi, *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfî alâ Makâsıdu's-Süver*'dir. Müfessir Bikâî, bu çalışmasında her sûrenin belirli bir maksadının olduğunu ve o sûrenin bütün cümle ve hatta kelimelerinin bile o temel maksada delalet edecek şekilde geldiğini ifade etmektedir.

Ancak Bikâî'nin *makâsıdu's-süver* alanında yaptığı çalışmalar yeterince eleştiriye tabi tutulamamıştır. Özellikle bir sûrenin maksadını belirlerken ya sûrenin isminden (hatta isimlerinden sadece birisinden) veya sûrenin faziletine dair gelen rivâyetlerden hareketle yapılan tespitlerin ne kadar isabetli olduğu hususu tartışmaya açıktır.

Yine aynı şekilde *makâsıdu's-suver*, Tefsir ilminin bir alt disiplini olarak Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü çalışmalarında yeterince yer alamamıştır. Oysa Bikâî, *makâsıdu's-suveri* tanımlamaya çalışmış, konusu, faydası ve gayesini tespit ettikten sonra da bu ilmin, tefsirin kısımlarından birisi ve hatta ilk sırada olduğunu ifade etmiştir. Ancak ondan sonra gelen müfessirler uzunca bir süre bu alana yeterince ehemmiyet vermemişlerdir.

Bir bütün olarak sûrelerin genel anlam ve maksatlarına yönelik çalışmalar, ancak geçtiğimiz yüzyılda kimi ilim adamlarının çalışmalarında tekrar gündeme gelebilmiştir. Nitekim son dönemlerde bazı ilim adamlarının Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmalarda, "her sûreye bir bütün olarak bakma" eğilimini benimsedikleri görülmektedir. Bunlardan Muhammed Abduh ve talebesi Reşid Rıza, Hamîdüddîn Ferâhî ve talebesi Emin Ahsen Islâhî, Seyyid Kutup, Abdullah Draz ve Tahir b. Âşûr gibi müfessir ve Kur'ân araştırmacılarının çalışmaları önem arz etmektedir. Çünkü bunlar sûrelerin

⁹⁷ Bkz. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, I/39-41. Tâhir b. Âşûr'un, Kur'ân'ın gelen maksatları ile ilgili yaklaşımının bir değerlendirmesi için Bkz. Maşalı, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum*, s. 126 vd.

hedef ve gayeleri üzerinde önemle durmuşlar; her sûrenin girişinde o sûrenin hedef ve maksadına dair önemli açıklamalarda bulunmuşlardır.

İşte günümüze kadar uzanan bazı ilim adamı ve araştırmacıların sûrelerin tek tek hedef ve maksadının belirlenmesi yönündeki çalışmaları, tefsir alanına yeni bir soluk ve ivme kazandırmıştır. Kimi ilim adamı ve araştırmacıları bu tür çalışmalara yönelten sebeplerin başında, maksat ve hedef birliğinin bütün Kur’ân sûrelerinde görülmesi gelmektedir. Öyle ki bir sûredeki tüm âyet ve cümleler başından sonuna kadar hep o hâkim maksat etrafında dönüp dolaşmakta, -asıl mevzudan uzaklaşmaksızın- farklı açılardan o maksadı resmetmektedir.

Bütün bu çalışmaların üzerinde hassasiyetle durduğu ve dikkat çektiği husus, sûre içindeki âyet dizilişlerinin bir mantığının, bir iç tutarlılığının olduğu gerçeğidir. Bir başka ifadeyle sûreler, sınırları özenle çizilmiş, her birinin kendi içinde bir tutarlılığı olan ve fikri bütünlüğe sahip yapılardan ibarettir. Dolayısıyla bir sûre içindeki âyetleri birbirinden bağımsızmış gibi ele alıp tefsir etmek ya da sadece bir önceki âyetle bir sonraki âyet arasındaki ilişkiyi tespiti yarayan “dar bağlamlı” açıklamalar yapmak, sûrenin asıl hedef ve maksadını tam olarak belirlemede yetersiz kalmaktadır.

Ancak son dönem müfessir ve Kur’ân araştırmacılarının çalışmalarında göze çarpan *makâsıdu’s-suver* konusuna dair bilgilerin, genelde *Konulu Tefsir* tarzı çalışmalar bağlamında ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmalarda da *makâsıdu’s-suver*, başlı başına bir araştırma konusu ve Tefsir ilminin bir alt-disiplini olarak değerlendirilmemektedir.

Sonuç olarak *makâsıdu’s-suver*, hem Tefsir ilminin bir alt-disiplini olarak müstakil bir çalışma konusu olarak ele alınmalı ve hem de sûrelerin tek tek temel hedef ve maksatlarını tespiti yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bunları yaparken de bütün tefsirler incelenmeli ve her bir müfessirin âyet ve sûrelerin tefsirini yaparken o âyet ve sûrenin maksadına yönelik değerlendirmelerde bulunduğu gerçeğinden hareketle titiz okumalar sonucu bunlar tespit edilmelidir.

KAYNAKÇA

A’ZAMÎ, Muhammed Mustafa. *Vahyedilişinden Derlenişine Kur’ân Tarihi*. Çeviren Ömer Türker ve Fatih Serenli. İstanbul, 2011.

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad. *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Kahire, 1988.

- ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus , 1984.
- ATİK, M. Kemal. “Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 cilt. Kayseri, 1989.
- ATİK, M. Kemal. «Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi.» *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 6 (1989).
- BİKÂÎ, Burhâneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer. *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdıs- Süver*. Düzenleyen Abdussemin' Muhammed Ahmed Hasaneyn. Riyad , 1987.
- BİKÂÎ, Burhâneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer. *Nazmu'd-Dürrer fî Tenâsübi'l-Âyâtı ve's-Süver*. Düzenleyen Abdussemin' Muhammed Ahmed Hasaneyn. Riyad, 1978.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. “Emin Ahsen Islâhî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt XIX, 191-193. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. “Kur’ân’da İç Bütünlük: Islâhî’nin Tefsir Yöntemi”, *Dîvân Dergisi*. İstanbul , 2001/2.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. “Kur’ân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt XXVI. Ankara , 2002.
- BOYNUKALIN, Ertuğrul. “Makâsıdıs-Şerîa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt XXVII. İstanbul , 2003.
- CÂBİRÎ, Muhammed Âbid. *Fehmü'l-Kur’âni'l-Hakîm –et-Tefsîru'l-Vâdih Hasebe Tertîbi’n-Nüzûl*. Beyrut , 2010.
- CÂBİRÎ, Muhammed Âbid. *Kur’ân’a Giriş*. Çeviren Muhammed Coşkun. İstanbul , 2010.
- CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l-Lüga se Sahîhu'l-Arabiyye*. Düzenleyen Ahmed Abdulğafûr Attâr. Kahire , 1990.
- COŞKUN, Ahmet. “Muhammed Tahir b. Âşûr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul , 1999.
- ÇAYKARA, Faruk. *Kur’ân’ın Yorumlanmasında Amaçsal Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi), 2007.
- ÇELEBÎ, Kâtip. *Keşfü’z-Zünûn*. Beyrut, 1992.
- DRAZ, Abdullah. *En Mühim Mesâj: Kur’ân*. Ankara , 1985.

- DRAZ, Abdullah. *Kur'ân'a Doğru*. Çeviren M. Beşir Eryarsoy. İstanbul , 1987.
- DUMAN, M. Zeki. *Beş Sûrenin Tefsiri*. Ankara , 2010.
- DUMAN, M. Zeki. *Beyânu'l-Hak; Kur'ân'ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*. Ankara , 2006.
- FERÂHÎ, Abdülhamid b. Abdülkerim Hamidüddîn. *Delâilü'n-Nizâm*. Hindistan , 1968.
- FERÂHÎ, Abdülhamid b. Abdülkerim Hamidüddîn. *Resâilü'l- İmam el-Ferâhî fi Ulûmi'l-Kur'ân*. A'zamgarh, 1991.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecidüddîn Muhammed b. Yakub. *Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*. Düzenleyen Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut , Ts.
- GAZÂLÎ, Muhammed. *et-Tefsîru'l-Mevzû li Suveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire , 2000.
- HÂMÎDÎ, Abdülkerim. *el-Medhal ilâ Makâsıd'ı'l-Kur'ân*. Riyad , 2007.
- HAMÎDULLAH, Muhammed. *Kur'ân Tarihi*. Çeviren Mehmet Sait Mutlu. Ankara, 1991.
- HAMÎTÎ, Yusuf b. Abdullah. *Tekvînü Meleketi'l-Makâsıd*. Beyrut , 2013.
- HASENEYN, Abdussemin' Muhammed Ahmed. *Mesâidu'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıd'ı's-Süver*. Düzenleyen Muhakkikin Önsözü. Riyad, 1987.
- HÎCÂZÎ, Muhammed Mahmud. *el-Vahdetü'l-Mevzûiyye fi'l-Kur'âni'l- Kerîm* . Kahire, 1970.
- İSFEHÂNÎ, Hüseyin b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Düzenleyen Safvan Adnan ed-Dâvûdî. Beyrut, 2009.
- ITIR, Nurettin. *"Münasebet İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", İslâmî İlimler Dergisi*. Çeviren Eyüp Yaka. İstanbul , 2006.
- KÂHTÂNÎ, Mesfer b. Ali. *el-Va'yü'l Makâsıdî: Kırâa Muâsıra li'l-Ameli bi'Makâsıd'ı's-Şerîa fi Menâhi'l-Hayât*. Beyrut, 2008.
- KARA, Necati. *"Nazmü'd-Dürer", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* . Cilt XXXII. İstanbul , 2006.
- KARA, Necati. *Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikâi ve Tefsirindeki Metodu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Erzurum, 1981.

- KARA, Ömer. *"Bikâf'nin Nazmu'd-Dürer'inde Yer Alan 'İhtibak Metinleri' –Bir İnşa Denemesi-" Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Van, 2000.
- KARADÂVÎ, Yusuf. *Keyfe Neteâmel mea'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kahire, 2011.
- KARAGÖZ, Mustafa. *"Tefsir İlim Midir? Nasıl Bir İlimdir? Tartışmasına Tefsir Müktesebatı Çerçevesinde Bir Yaklaşım"*, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16 cilt. Kayseri, 2013/1.
- KATÂŞ, Abdu'l-Hafız. *el-Usûlü'l-Kübrâ li' Nazariyyeti'l-Makâsîd*. Beyrut , 2006.
- KESKİN, Hasan. *"Sûre İç Bütünlüğü Açısından Nûh Sûresi'nin İncelenmesi"*, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 8/2. Sivas, 2009.
- KIRCA, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler*. İstanbul , 2009.
- KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*. Beyrut, 1988.
- KUTUP, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân* . Kahire , 1988.
- MANZÛR, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem İbn. *Lisânü'l-Arab*. Kahire, 1979.
- MAŞALI, Mehmet Emin. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Gâî Yorum –Geçmişten Günümüze Bir Tahlil Denemesi-*. Ankara , 2016.
- MİR, Muntasır. *"Bir Bütün Olarak Sûre –Tefsirde Yirminci Yüzyıl Gelişmesi-" İslâmi Araştırmalar Dergisi*. Çeviren Mustafa Özel. Cilt XIV. Ankara , 2001.
- ÖZTÜRK, Hayrettin. *"Hamîdüddîn el-Ferâhî'nin Tefsir Metodu ve Fil Sûresi Yorumu"*, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt IX. Samsun, 2009.
- PEKCAN, Ali. *"Makâsîd Literatürüne Dair"*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. Konya , 2008.
- RABÎA, Muhammed b. Abdullah. *İlmü Makâsîdî's-Süver*. Riyad , 2011.
- RÂBİH, Emine. *Makâsîdu's-Süveri'l-Kur'âniyye –Dirâse Nazariyye Tatbikiyye- (Doktora Tezi)*. Câmiatü Vehrân Cezayir, 2013.
- RASYÛNÎ, Ahmet. *"Makâsîd ve İctihat: Şâtıbî Merkezli Bir Bakış"*, *Diyanet İlmi Dergi*. Çeviren Ahmet Yaman. Cilt 39. Ankara , 2003.

- RASYÛNÎ, Ahmet. *Makâsıdu'l-Makâsıd –el-Ğâyâtu'l-İlmiyye ve'l-Ameliyye li Makâsıdı's-Şerîa-*. Beyrut , 2014.
- RASYÛNÎ, Ahmet. *Nazariyyetü'l-Makâsıd Inde'i-İmâmı's-Şâtıbî*. Kahire , 1995.
- RAŞVÂNÎ, Sâmir Abdurrahman. *Menhecü't-Tefsîri'l-Mevzû li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Halep, 2009.
- RÂZÎ, Fahrettin. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut , 1997.
- RIZA, Muhammed Reşid. *el-Vahyü'l-Muhammedî*. Kahire , 1955.
- RIZA, Muhammed Reşid. *Tefsîru'l-Menâr*. Beyrut, Ts.
- SADR, Muhammed Bakır. *Kur'ân Okulu*. Çeviren Mehmet Yolcu. Ankara , 1995.
- SAÎD, Muhammed Ra'fet. *Târihu Nüzûli'l-Kur'âni'l-Kerîm* . Kahire , 2001.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire , Ts.
- SUYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahman. *Mu'tereku'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân* . Beyrut , 1993.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshak. *el Muvâfakât*. Düzenleyen Abdullah Drâz. Beyrut, Ts.
- ŞÂTİBÎ, Ebû İshak. *el-Muvâfakât: İslâmî İlimler Metodolojisi*. Çeviren Mehmed Erdoğan. İstanbul, 1990.
- ŞEHHÂTE, Abdullah Mahmud. *Ehdâfû Külli Sûretin ve Makâsıduhâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire , 1976.
- ŞELTÛT, Mahmut. *İle'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire , 1983.
- UMARÎ, Ahmed Cemal. *Dirâsât fî't-Tefsîri'l-Mevzû li Kasası'l-Kur'ânî*. Kahire , 1986.
- YILMAZ, Mehmet Faik. *Âyetler ve Sûreler Arası Münasebet*. Ankara , 2005.
- ZARZÛR, Adnan Muhammed. *Ulûmu'l-Kur'ân ve İ'câzuhû*. Amman , 2005.
- ZEMAHŞERÎ, Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmîzi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*. Kahire , 1987.
- ZERKEŞÎ, Burhâneddîn. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* . Kahire , Ts. .
- ZİLLÎ, Ishtiyaq A. *"Hamîdüddîn Ferâhî" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. Cilt XV. İstanbul, 1997.

bilimname XXXV, 2018/1, 124-126

Arrival Date: 20.01.2018, Accepting Date: 11.03.2018, Publishing Date: 30.04.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.381886>

“PURPOSES OF SURAHS” AS A SUB-DISCIPLINE OF THE TAFSIR

 Şahin GÜVEN^a

Extended Abstract

The process and form of revelation of surahs constitute a variety. While some surahs were revealed at once as a whole, others were spread within a period of time as long as years. Furthermore, the process of revelation of surahs could take place in a form other than completion of the verses of a surah and only then commencement of revelation of verses of another. On the contrary, some verses or passages of (an)other surah(s) could be revealed after revelation of certain verses of a surah. As a consequence, it was only explained by Prophet Sallallahu alayhu wa sallam in person a group of revealed verses should be placed before or after which revealed verse groups.

The endings of those Koranic chapters called surahs comprising collection of different numbers of verses together have been set by the Most Gracious Prophet (sallallahu alayhi wa sallam) under the control of the revelations. The Holy Koran, which was gradually revealed in passages in a period of approximately twenty-three years has been divided into surahs different in terms of length, totaling to a number of 114. Each of the surahs in question have fundamental targets and objectives peculiar to themselves. The name of the discipline through which those fundamental targets and objectives of surahs are known is “the purposes of surahs (makâsidu’s suwar). Purposes of surahs is, according to some scholars, a distinct discipline with its own definition, subject, objective and benefit, and is a sub-discipline of the commentary discipline. Moreover, purposes of surahs is, as noted recently by some mufassirs, a critical element of introductions at the very entry of commentaries of each surah.

^a Assoc. Prof., Erciyes University, sahinguven@erciyes.edu.tr

So we will be dealing, in this article of ours, with the subject of the purposes of surahs, the target of which is identification of the purposes and objectives of surahs as limited by the control of the revelations.

In our commentary tradition, we have scholars who have conducted studies on the purposes of surahs. We particularly see that Ibrahim bin Omar al-Bikâi conducted distinct studies on each surah and formed a new discipline which he described as "the discipline of purposes and targets of surahs" in the field of commentary discipline. Bikâi not only wrote the information on the purposes of surahs in his commentary named *Nazmu'd Durar fî Tenâsubi'l Âyâtî wa's Suwar* but also introduced the first distinct book of the field. The name of that book in which the distinct purpose of each surah is identified is *Mesâidu'n Nazar li'l Ishrâfî alâ Makâsidi's Suwar*. About the discipline on which he says every surah has a certain purpose and all sentences and even words of the surah serves that fundamental purpose, Mufasssir Bikâi indicates that "Every surah has a single purpose, target and meaning on which all verses from the first to the last center, and work to prove that target."

Bikâi's studies in the field of *purposes of surahs* have been neither improved nor continued by subsequent scholars. Studies on the general meaning and purposes of surahs as a whole came again to order only in the past century in the studies of some scholars. As a matter of fact, some recent studies on Koran by some scholars show their tendency "to consider each surah as a whole". The studies by mufasssirs and Koran reearchers among those such as Muhammad Abduh and his student Rashid Reza, Hamîduddîn Farâhî and his student Emin Ahsen Islâhî, Seyyid Kutub, Abdullah Draz and Tahir bin Ashur etc. are significant. Because they attached particular significance to the targets and objectives of surahs; and made important explanations on the target and purpose introducing each surah.

So, the studies of some scholars and researchers up until today on determination of the targets and purposes of each and every surah brought new life into and spurred the field of commentary. The top reason attributing some scholars and researchers to such studies is observation of a unity of purpose and target in all Koranic surahs. So much so that all verses and sentences in a surah center on that predominant purpose from the beginning to end, and picture that purpose from different angle – without deviating from the main topic. In other words, the verses in a surah constitute a whole in terms of the topic, and a relation and harmony is observed among the introduction of the surah and its other sections as well as its beginning and the end.

The subject on which all those studies lay particular emphasis is the fact that the sequence of the verses has a logic and coherence. In other words, surahs are structures with inherent coherence and intellectual integrity with diligently drawn limits. Consequently, commenting on verses in a surah as if they were independent or making “narrow context” explanations serving to determine the relation of a verse with the previous or next one is just inadequate in identification of the essential target and purpose of the surah.

Keywords: Tafsir, Purposes, Surah/Surahs, Purposes of Surahs, Omar al-Bikâî, Mihvar.

